

Literatuur

Ellison, C. & Sherkat, D. (1993),

Obedience and Autonomy. Religion and Parental Values Reconsidered, in: *Journal for the Scientific Study of Religion*, 32 (4), 313-329.

Groen, S. & P. Vermeer (2013),

Understanding Religious Disaffiliation: Parental Values and Religious Transmission over Two Generations of Dutch Parents, in: *Journal of Empirical Theology*, 26 (1), 45-62.

Gray, John (2018; 2019), *Seven Types of Atheism*, London: Penguin Random House UK, pp. 176, ISBN9780141981109, £9.99.

John Gray doet in zijn *Seven Types of Atheism* een poging het atheïsme in kaart te brengen. Er wordt soms gesteld het atheïsme geen eigenlijke levensbeschouwing is of dat atheïsten geen sociale groep vormen omdat er sprake is van een negatieve identiteit. Dat mensen ergens niet in geloven, betekent nog niet dat zij samen een sociologisch relevante groep vormen. Toch is het te simpel om niet-gelovigen daarmee buiten het veld van de godsdienstsociologie te plaatsen, zo meent Gray. Alleen al omdat ze, alle tempering van de duidelijk overmoedige secularisatie these ten spijt, een groot zo niet groeiend deel van de westerse samenlevingen vormen.

De afgelopen tien jaar is zowel in de VS als in Duitsland een degelijke start gemaakt met de bestudering van wat ook wel ‘the religious “none”’ worden genoemd. In kranten en online media ontstaat in diezelfde periode ook flink wat aandacht voor het Nieuwe Atheïsme, onder andere gevormd door invloedrijke en antireligieuze opiniemakers als Richard Dawkins en Sam Harris.¹ Voor degenen die alleen bekend zijn met de publicaties van deze beweging en geen toegang hebben tot de nieuwste godsdienstsociologische artikelen, biedt het boek van John Gray een verfrissende kijk op de ideeënwereld van de niet-gelovigen.

Meteen in de introductie maakt Gray korte metten met het idee dat de Nieuwe Atheïsten de groeiende groep atheïsten in hun diversiteit vertegenwoordigen of dat ze ook maar half zulke kritisch vrijdenkers zijn als ze zelf beweren. John Gray onderscheidt zeven soorten atheïsten, van wie de Nieuwe Atheïsten er één zijn. De resterende zes duidt hij aan als seculiere humanisten, atheïsten die de wetenschap aanbidden, atheïsten die godsdienst voor politieke dogma's verruilen, anti-theïsten, atheïsten die niet in menselijke vooruitgang geloven en, als laatste, de stille atheïsten. Het is van belang te onderstrepen dat Gray's typologie niet gebaseerd is op enige sociaal-wetenschappelijke dataverzameling of statistische analyse. Hij baseert zich enkel op zijn eigen weids geëtaleerde lees- en denkwerk, opgebouwd tijdens zijn carrière als professor politieke filosofie aan Harvard, Yale en LSE, gespecialiseerd in ideeëngeschiedenis. Het in klein formaat uitgevoerde

boekje telt maar 158 bladzijden aan tekst en toch moet je als lezer voortdurend waden door irrelevante zijpaden en krijg je de indruk dat Gray graag tentoonspreidt hoe erudiet hij is.

De Nieuwe Atheïsten, het eerste type, zijn wellicht het meest zichtbaar in de media maar vormen mijns inziens geen eigen groep. Deze denkers en publicisten zijn prima onder te brengen in de andere typen, met name bij de derde en de tweede groep. Gray's tweede type, de seculiere humanisten, vormen wel degelijk een redelijk helder omljnde groep. Hij omschrijft hen als de ethische schil die overeind blijft nadat het christendom in elkaar zakt. Een seculiere tak die groeit vanuit de joods-christelijke boom en in alles steunt op de oude principes en waarden. Het idee van God is eruit geknipt en de tien geboden hebben een facelift gekregen, maar een echte breuk is er niet geweest. Atheïsten die sterk geloven in de vooruitgang van de mensheid, die kiezen voor een humanistische relativering of die vanuit naastenliefde vrijwilligerswerk doen in het bejaardenhuis horen hier bijvoorbeeld bij.

De derde groep bestaat uit atheïsten die de wetenschap en haar principes tot hun nieuwe levensbeschouwing hebben verkozen. Elke levensbeschouwelijke of ethische vraag kan volgens hen beantwoord worden met wetenschappelijk onderzoek. Gray is zeer kritisch op deze groep en stelt, gebruikmakend van David Humes is-ought-probleem, dat ze doen alsof feitelijke observaties kunnen worden gebruikt voor het maken van ethische richtlijnen. Daarnaast observeert hij dat deze groep dogmatisch kan zijn en lang niet zo *open minded* en neutraal is als ze zich voordoet. Dit dogmatisme komt volgens mij enkel voor als een niet-gelovige uit deze groep ook kenmerken vertoont met de vijfde groep, die van de anti-theïsten.

De vierde groep is volgens Gray vergelijkbaar met de derde groep, maar in plaats van de wetenschap is er een politieke theorie gekozen om de godsdienst mee te vervangen, bijv. nazisme, communisme of radicaal-vrijemarkt kapitalisme. Gray stelt dat mensen uit deze vierde groep vaak lenen uit gnostische bronnen en daarmee hun visie ondersteunen dat, door het opdoen van verborgen kennis, de mensheid door een laatste confrontatie tussen goed en kwaad naar verlossing moet strijden.

De vijfde groep wordt gevormd door de God-haters, de anti-theïsten. Wat mij betreft past een deel van de Nieuwe Atheïsten hierbij. Deze groep heeft de meest smalle atheïstische identiteit ontwikkeld. Er is geen echt alternatief opgesteld er wordt enkel geageerd tegen de God of Goden. Deze denkers komen volgens Gray niet tot een echte zelfstandige levensbeschouwing en blijven vaak neo-christelijk en soms zelfs misotheïstisch.

De laatste twee groepen zijn vrij ongrijpbaar en niet meteen herkenbaar in het recente publieke debat in het Westen. Het is duidelijk dat Gray zich bij deze twee typen het meeste thuis voelt. De filosofen Spinoza en Schopenhauer horen volgens Gray bij de stille atheïsten en Santayana wordt als voorbeeld aangehaald van een atheïst zonder geloof in vooruitgang. Deze denkers brengen een genuanceerde, spirituele en soms monistische kijk op het vraagstuk God naar voren. Deze laatste twee typen atheïsten geloven, anders dan de

voorgaande groepen, op geen enkele manier in de vooruitgang van de mens. Het is niet heel duidelijk waarom deze laatste twee groepen los van elkaar worden geconceptualiseerd en ik betwijfel of deze typen werkelijk boven zouden komen drijven in grootschalig kwantitatief sociologisch onderzoek.

Ondanks de tekortkoming dat het werk niet op empirisch onderzoek is gestoeld en dat een aantal categorieën uit de lucht gegrepen lijkt, is dit boek zeker het lezen waard omdat het inspireert verder te kijken dan de god-hatende, dogmatische atheïst die in de populaire media naar voren komt. Een deel van de typologie van Gray is behulpzaam en past ook bij meer op sociaal-wetenschappelijk gestoeld onderzoek, zoals dat van Silver et. al. (2014).² *Seven Types of Atheism* geeft een overzicht van de verschillende niet-gelovige filosofische ideeën en denkers en spoort onbedoeld aan om ook dit niet-gelovige deel van de samenleving aan degelijk godsdienstwetenschappelijk onderzoek te onderwerpen.

Sacha van der Zande

Noten

- 1 Samen met Christopher Hitchens en Daniel Dennett worden ze in de media aangeduid als de 'four horsemen of the none-apocalypse'.
- 2 Deze onderzoekers komen tot 6 groepen niet-gelovigen, waarbij de anti-theïsten, de ritueel en waarden gerichte humanisten, de sterk wetenschappelijk gerichte atheïsten en ook de zoekende agnosten behoorlijk wat gelijkenissen vertonen met eerder genoemde typen van Gray. Zie Silver, Christopher, F. et al. (2014), The six types of non-belief: a qualitative and quantitative study of type and narrative, in: *Mental Health, Religion & Culture*, 17 (10), 990-1001.